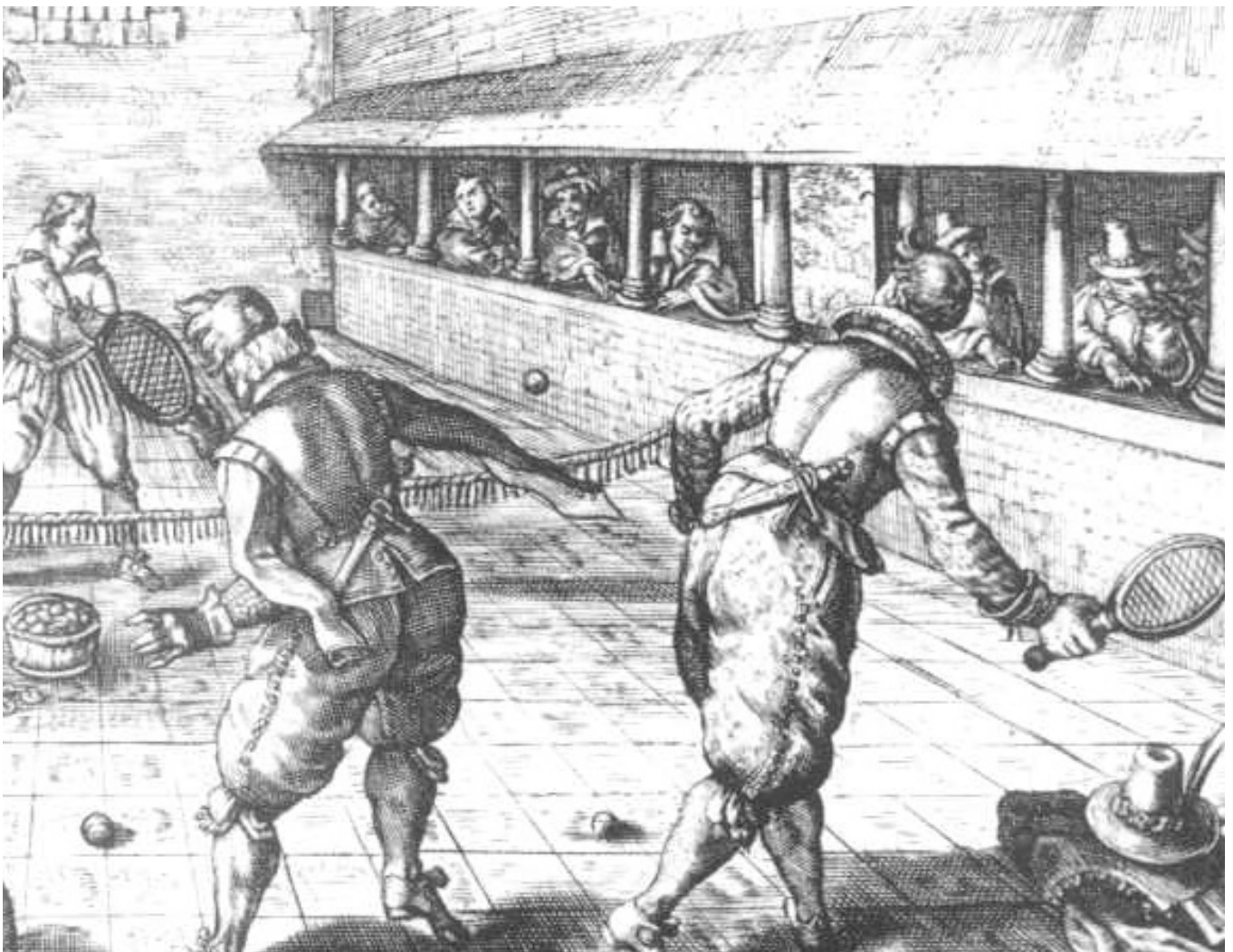

KAATSEN OF TENNIS

In de vorige editie van de Sportwereld publiceerden we een onderzoek van Pieter Breuker. Hij deed een poging tot een zorgvuldiger woordgebruik van de term *kaatsen*. De tennishistorici Cees de Bondt en Theo Bollerman kunnen zich niet vinden in het stuk van Breuker en dienen hem van repliek. Tot slot laten we Breuker reageren op de repliek van beide tennishistorici.

Jeu de court paume

Cees de Bondt

De Haagse advocaat-dichter Jacob van der Does gaf een mooi voorzetje voor de titel van mijn boek, *Heeft yemant lust met bal of met reket te spelen ...? Tennis in Nederland 1500-1800* (1993), toen hij in 1668 naar aanleiding van de opening van de nieuwe 'Baen' op het Haagse Buitenhof de baan en het spel beschreef: "Heeft yemant lust met bal, of met reket te spelen, Dewijl 't geoorlooft is zijn uren te verdelen, In ernst, en spel, en dat de snaer wert overreckett, ...". Er is geen lezer die deze beschrijving associeert met het kaatsen dat wij nu kennen. De lezer zou er met een consequent gebruik van de term 'kaatsen' alleen maar mee op een dwaalspoor worden gezet. Van der Does beschrijft het tennisspel, via het gebruik van het 'reket' en de 'snaer'.

"Ik merkte dat ik met de terminologie in de knoop raakte."

Pieter Breuker denkt daar toch anders over. In editie 69 van *de Sportwereld* zwengelde Breuker een interessante discussie aan in zijn uitgebreide bijdrage 'Kaatsen en Kaatsen'. "Het etiket *tennis* wordt door sommige tennis-historici te gemakkelijk op Nederlandse kaatsvarianten voor 1874 geplakt", aldus Breuker. Ondergetekende wordt hierbij als belangrijkste vertegenwoordiger van die geschiedschrijvers beschouwd. Wat betreft het gebruik van de term *tennis* voor de periode 1500-1800 heeft Breuker, op zuiver wetenschappelijk vlak, een legitiem punt van kritiek. Maar op de eerste plaats beoogt de schrijver adequate communicatie naar zijn lezer, waardoor er soms concessies moeten worden gedaan. Ik voer hieronder mijn belangrijkste beweegredenen aan om toch voor de term *tennis* te kiezen. Ik richt hierbij mijn aandacht vooral op de voorgeschiedenis van het spel. In de introductie van mijn boek *Heeft yemant lust met bal of met reket te spelen ...? Tennis in Nederland 1500-1800* (1993) ben ik, voor wat betreft de voorgeschiedenis van het tennis, aan de slag gegaan met de term *kaatsen*. Ik merkte echter dat ik met de terminologie in de knoop raakte. Vanaf pakweg 1500 ontstond een nieuwe spelvorm van het aloude kaatsen: het spel werd gespeeld binnen vier muren. En in de loop van de zestiende eeuw

werd het vaak beoefend op een overdekte baan die gehuurd diende te worden. Door de stadsmagistraat werden keuren uitgevaardigd om overlast aan de omgeving te voorkomen. De kaatsers werden gedwongen te spelen "in de kaetsbaenen tottet kaetsen gemaectt", dus binnen vier muren. De oorspronkelijke kaatser, met of zonder slaghout of racket, werd verbannen naar buiten de stadspoorten. In de Nederlanden werd qua benaming geen onderscheid gemaakt tussen deze twee spelvormen. In Frankrijk verzoonde men wel een term voor het nieuwe spel: *courte-paume*. Dit om onderscheid te maken tussen de spelvorm op een afgebakend stuk terrein met rackets en de spelvorm *longue paume* genaamd (die nog steeds wordt beoefend in Noord-Frankrijk). Met deze problematische terminologie word je als geschiedschrijver geconfronteerd als je de voorgeschiedenis van het tennis wilt beschrijven. Om gekunstelde termen als *overdekt kaatsen* of *kaatsen met raquetten* te voorkomen, opteer ik voor *tennis*. Een zuiver pragmatische keuze.

"Om gekunstelde termen als 'overdekt kaatsen' of 'kaatsen met raquetten' te voorkomen, opteer ik voor 'tennis'. Een zuiver pragmatische keuze."

De doelstelling van mijn boek was om een beeld te geven van de geschiedenis van het tennis, vooral zoals dit zich in Nederland heeft ontwikkeld voor het ontstaan van het *lawn tennis*. Vóór de publicatie van mijn boek was dit een (vrijwel) onbeschreven blad voor ons land.

Theo Bollerman

Net zoals Cees de Bondt heb ook ik met groot genoegen en interesse het artikel van Pieter Breuker in nummer 69 van *de Sportwereld* gelezen over de begripshanteringen van het woord *kaatsen*. Zo is zijn onderzoek naar het woord *tenneys/ teneyse* in het Vlaams-Nederlands van toegevoegde waarde.

Zijn voorstel luidt – als ik het goed heb begrepen – om de oude historische benamingen voor de diverse spelsoorten van kaatsen te gaan gebruiken, ook in de ons omringende landen. Een aantal stukken tekst heb ik echter vermoedelijk niet goed begrepen. Dat is de reden dat ik genooddaakt ben om enkele vragen te stellen en kantte-

keningen te plaatsen.

Ik begin met de tekst van zijn slotconclusies, waarin hij stelt dat er wereldwijd een bonte diversiteit aan spelvormen bestaat, die te maken hebben met een bal die heen en weer wordt geslagen. Dat is duidelijk. Maar er resten een aantal vragen en opmerkingen:

“Een aantal stukken tekst heb ik echter vermoedelijk niet goed begrepen. Dat is de reden dat ik genoodzaakt ben om enkele vragen te stellen en kanttekeningen te plaatsen.”

Waarom schrijft Breuker voortdurend ‘(lawn) tennis’ met het voorvoegsel ‘lawn’ tussen haakjes? Het hedendaagse spel, op welke grondsoort dan ook, heet simpelweg *lawn tennis*. Haakjes zijn niet nodig. De spelvariant waarvan deze sport is afgeleid, heette in Engeland tot pakweg 1900 tennis. En tegenwoordig *real tennis* in Engeland, *jeu de courte paume* in Frankrijk, *royal tennis* in Australië en *court tennis* in de USA. De verschillende benamingen zijn overigens eerder verduidelijkend dan verwarrend, omdat men precies weet aan welk land gerefereerd wordt. De naamsverandering in de Engelssprekende landen was bedoeld om de verwarring te vermijden, die ontstaan was na de popularisering van *lawn tennis*.

Vanwege de connectie met de Internationale Real tennis Association hanteren we ook in Nederland het begrip *real tennis*.

In zijn verhaal refereert Breuker aan *sfairistike*. Maar het is mij niet duidelijk of hij op de hoogte is van de reden waarom ten eerste deze naam gekozen is door de ‘uitvinder’ van *lawn tennis* en ten tweede waarom de naam al snel verdween uit het spraakgebruik en de sport *lawn tennis* genoemd werd. Daarom een korte toelichting: Majoor Wingfield verzoon een nieuw spel met rare spelregels (een zandlopervormige baan, bevreemdende telling, et cetera) en noemde dat *sfairistike* (*sfaira* is Grieks voor bolvormig voorwerp). Zijn bedoeling was goed geld te verdienen aan dat spel. Daartoe moest hij over een patent beschikken. Maar hij kon alleen een patent verkrijgen indien het aantoonbaar een nieuw spel was. Het spel werd snel populair, maar leidde tot frustratie bij de echte tennis-wedstrijdspelers van de Middlesex Cricket Club (MCC), de cricketers die hun sport beoefenen op Lords

cricket ground. De MCC ontpopte zich in de achttiende eeuw tot het centrale regelgevende orgaan voor cricket. Op het terrein van de MCC bevindt zich ook een real tennisbaan. Tot hun leden behoorden enkele vooraanstaande tennisspelers, die aanvankelijk ook enthousiast waren over het nieuwe spelletje op gras. Maar al spelend, kwamen zij erachter dat de regels te onhandig waren voor serieuze wedstrijdsport. De meest logische oplossing leek hen de belangrijkste elementen van het tennis ook te benutten voor het *lawn tennis*: de afmetingen van de baan, het maken van servicevakken en de telling. Het eerste toernooi van de All England Club (Wimbledon) werd dan ook gespeeld volgens de MCC regels. Zo werd de MCC in eerste instantie het regelgevend orgaan voor het *lawn tennis*.

Breuker stelt verder dat men voor al die spelvormen niet met één term kan volstaan. Dat lijkt een zeer terechte observatie. Maar dat lijkt toch in tegenspraak met zijn voorstel?

“Termen werden overgenomen, verkeerd begrepen en verbasterd.”

“De complexe situatie geeft juist geen reden om alles maar ‘tennis’ of ‘kaatsen’ te noemen, al helemaal niet in publicaties van wetenschappers zoals sporthistorici”, zo schrijft Breuker. Een zeer terechte opmerking voor wat betreft het kaatsen, daarin lijkt Breuker volstrekt gelijk te hebben.

Wat betreft tennis echter niet. In elke publicatie, die ik tot dusver gelezen heb, werd de term *tennis* gebruikt om precies één sport aan te duiden: de spelvorm op een ommuurde baan, met rackets, een net, de telling etc., conform de internationaal gehanteerde definitie van die sport.

Daarnaast is een onderdeel van Breukers voorstel het begrip *tennis* te beperken tot gebieden waar dat begrip in ere wordt gehouden. “Het gaat dan in de eerste plaats om Engeland”, schrijft hij. Mij is niet duidelijk waar hij de tijdgrens wil leggen. Tot de achttiende eeuw? Tot de negentiende eeuw?

Bovendien mag duidelijk zijn dat het begrip *tennis* ook in Nederland al 25 jaar in ere wordt gehouden, net zoals in

de Engels sprekende landen. Overigens, ook in Frankrijk weet men precies wat wordt bedoeld met het begrip *tennis*.

“Zowel ‘kaatsen’ als ‘tennis’, opgevat als historische begrippen, zijn immers beide een verzamelnaam en zeggen op zichzelf niet zoveel”, schrijft Breuker. Voor wat betreft het kaatsen lijkt de conclusie gerechtvaardigd. Als men het heeft over het Baskische pelota weten we evenmin welke van de zeventien varianten worden bedoeld. Precisie is essentieel. Voor wat betreft het gebruik van het woord *tennis* daarentegen weet men wel precies welk spel wordt bedoeld. Uit het betoog van Breuker heb ik geen bewijs van het tegendeel kunnen ontdekken. Bewijsvoering afkomstig uit het overdrachtelijk gebruik van tennissen als werkwoordsvorm lijkt me niet geldig, aangezien de aanduiding van het heen en weer gaan de essentie is en het werkwoord dus niet een specifieke spelvorm pretendeert aan te duiden. Evenzo zal men in het Shakespeareaanse Engels vaak tegen kunnen komen dat men de bal ‘to and fro bandiet’ – excuses voor de Nederlandse vervoeging van ‘to bandy’. Maar dan bedoelt men niet het spel bandy, maar het heen en weer slaan.

Breukers voorstel lijkt me evenmin verduidelijkend in die zin dat in de zestiende en zeventiende eeuw een grote Europese kruisbevruchting heeft plaatsgevonden. Balsporten werden in elke regio en in elk land beoefend, of het nu met de braccio was, met het lange smalle *longue paume* racket, met de blote hand of met een zwaardracket. En in elke streek werden de regels aangepast aan het terrein en aan de creativiteit en verlangens van de mensen. Termen werden overgenomen, verkeerd begrepen en verbasterd. Nederlandstalige woorden zijn nog steeds te herkennen in de tennissport zoals *rekets / racket* en *kattendarm / kaatsdarm*. Een strakke afbakening volgens taal en landgrenzen lijkt dan ook onnodig. Waar het om gaat, is dat we bij het hanteren van begrippen zo snel mogelijk weten welk spel nu precies bedoeld wordt. Met betrekking tot de historie van de tennissport is men daarin goed geslaagd.

Natuurlijk kan Breuker de tennissport beschouwen als neef van de kaatssport. Iedereen heeft gelijk, het hangt er maar vanaf vanuit welke invalshoek men de materie bekijkt. Maar welk nut heeft het om, volgens het voorstel van Breuker, voortdurend te moeten communiceren met: “In ons onderzoek naar ‘caetsen’ in de zin van ‘tennis’, ‘courte paume’, et cetera, is gebleken dat...et cetera?”

Net zo min als de toepassing van ons rechtssysteem voor elke kwestie een rechtvaardige oplossing weet te verschaffen, zo zou het kunnen zijn dat een ogenschijnlijk wetenschappelijke onderbouwde redenering niet leidt tot verheldering. En dat zou het doel van alle wetenschap moeten zijn.

Pieter Breuker

Voordat ik Cees de Bondt en Theo Bollerman van repliek dien, is het als service aan de lezer goed hier eerst de essentie van mijn artikel te geven.

Het centrale onderwerp van mijn onderzoek betreft de vraag naar de aanduiding van de balspelen die te herleiden zijn tot het eind twaalfde eeuw in Picardië (Frankrijk) ontstane *cachier* (Ned. kaatsen). Daarbij is het verder van belang dat ik me richt op de periode tot 1874, het jaar waarop het ontstaan van het (toen) moderne *lawn tennis* kan worden gesteld én dat ik me concentreer op Nederland. Ik stel op een prominente plek, namelijk in de conclusie aan het eind van mijn studie, verder dat de besproken hoofdtermen, *kaatsen* en *tennis*, beide verzamelnamen zijn en dus geen eenduidige begrippen vormen.

“Voordat ik De Bondt en Bollerman van repliek dien, is goed eerst de essentie van mijn artikel te geven.”

De belangrijkste conclusie van mijn onderzoek is dat álle, al voor 1874 bestaande balspelen die terug te voeren zijn tot *cachier*, in Nederland met de verzamelnaam *kaatsen* worden aangeduid. Daarbij is het niet van belang of ze in de openlucht of binnen vier muren werden gespeeld en of de spelers al dan geen slagwapen (racket, palet, spaan of stok) ter hand namen. Desondanks plakken tennishistorici als De Bondt en Bollerman het etiket *tennis* op alle bedoelde balspelen en ze doen dat bovendien met terugwerkende kracht.

Ik beperk me nu in mijn reactie tot enkele hoofdpunten. Zowel De Bondt als Bollerman lijken zich onvoldoende te realiseren dat het begrip *tennis* een verzamelnaam is, een aanduiding van heel diverse balspelen. In terminologisch opzicht (en mijn artikel gaat over terminologie) is het nodig om onderscheid te maken tussen *tennis* vóór en ná

1874. Het lijkt me evident dat de gemiddelde hedendaagse lezer het woord *tennis* onmiddellijk en uitsluitend met *lawn tennis* associeert. Hij denkt daarbij geen moment aan al die neven en nichten van tennis (of, zo men wil, van kaatsen) van vóór 1874, eenvoudigweg omdat hij daar geen kennis van heeft. Bovendien verschillen die familieleden in speltechnisch opzicht wezenlijk van *lawn tennis*. Hetzelfde geldt overigens voor kaatsen, opgevat als Fries kaatsen.

“Heel veelzeggend is dat noch De Bondt noch Bollerman dat kernpunt bestrijden.”

Nu is er, zo betoog ik, toch een doorslaggevende reden om die verschillende spelvarianten in de Nederlandstalige gebieden als kaatsen te bestempelen. Ik laat uitvoerig en vanuit diverse bronnen en invalshoeken zien dat in Nederland *kaatsen* de gebruikelijke term was. Heel veelzeggend is dat noch De Bondt noch Bollerman dat kernpunt bestrijden. Bollerman gaat er zelfs helemaal aan voorbij, terwijl De Bondt mij zelfs gelijk lijkt te geven waar hij stelt dat ik “op zuiver wetenschappelijk vlak, een legitiem punt van kritiek” op het gebruik van de term *tennis* heb. De Bondts bezwaar tegen de consequentie die logisch voortvloeit uit mijn keuze voor het woord *kaatsen*, namelijk het gebruik van “gekunstelde termen als *overdekt kaatsen* of *kaatsen met raquetten*”, ontgaat me. Wetenschap beschrijft de werkelijkheid, versimpelt of verdonkeremaant die niet.

Waarom kiezen De Bondt en Bollerman dan toch voor de term *tennis*? Ze doen dat om “pragmatische” redenen, namelijk het aansluiten bij de internationale, dat wil zeggen Engelstalige, terminologie. Die redenering houdt geen stand: publicaties over de situatie in Nederland moeten die uiteraard tot uitgangspunt nemen. Het is daarom een misverstand van De Bondt om te denken dat hij met het kiezen van de term *tennis* “adequate communicatie naar zijn lezer” tot stand brengt. Dat doet hij juist niet.

Anders dan Bollerman beweert, pleit ik er niet voor de term *kaatsen* (en zijn buitenlandse equivalenten) “te gaan gebruiken”. Ook hier is het net andersom: ik wil juist de bestaande, eeuwenoude terminologie handhaven. Het is in dit verband opmerkelijk dat Bollerman zichzelf een terminologische vrijheid toestaat die hij mij onthoudt. Hij

acht het wel juist om binnen het oeroude *cachier* te differentiëren naar *real tennis* (Engeland), *jeu de courte paume* (Frankrijk), *royal tennis* (Australië) en *court tennis* (USA) “omdat men precies weet aan welk land gerefereerd wordt” (cursivering van mij, PB). Dat is exact wat ik beoog met het gebruik van de term *kaatsen* (en zijn talrijke buitenlandse equivalenten).

Bollermans ongelukkig geformuleerde bewering dat hij in publicaties alleen maar de verzamelkreet *tennis* is tegengekomen om spelvormen aan te duiden die op een ommuurde baan, met rackets, een net, de telling etc worden gespeeld, is al evenmin juist. Bollerman heeft dat nota bene zelf en wel in dit tijdschrift gedaan, namelijk in ‘De tennissers van Adriaen van de Venne’ (*de Sportwereld* nr. 40). De twee illustraties met een balspel laten overduidelijk zien dat het spel zich in beide gevallen in de openlucht afspeelt.

En ook Cees de Bondt laat in zijn *Heeft yemant lust met bal, of met reket te spelen. Tennis in Nederland 1500-1800* alle balspelen (het Friese kaatsen uitgezonderd) onder de noemer *tennis* vallen. In dit verband merk ik op dat de literatuurlijst van Bollerman minder imponerend is dan ze (voor een leek) lijkt. In geen van de zeventien genoemde werken komt de Nederlandse situatie aan de orde. Het zal Bollerman overigens niet zijn ontgaan dat in één van de belangrijkste boeken die hij opvoert, de auteur hier besproken balspelen niet aanduidt met *tennis*, maar met *jeu de paume* (Albert de Luze. *La Magnifique Histoire du Jeu de Paume*. Parijs, 1933).

Ik sluit af. In *speltechnisch* opzicht zijn zowel de term *kaatsen* als *tennis* onbevredigend. Beide verzamelnamen zijn misleidend, ze refereren te veel aan *Fries kaatsen* respectievelijk *lawn tennis*. De doorslaggevende reden om voor de term *kaatsen* (of zijn talige buitenlandse varianten) te kiezen, is van cultuur-historische aard. Eenvoudiger kan ik het werkelijk niet maken zonder de historie geweld aan te doen.